УДК 631.115.8:658.114.7

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ВИРОБНИЧІ КООПЕРАТИВИ В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Хлопоніна-Гнатенко О.І., асистент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Проведено оцінку розвитку и позиції виробничих кооперативів у сільському господарстві Харківської області. Оцінено специфіку психологічної готовності до кооперації на різних рівнях учасників сільськогосподарського виробництва різних рівнів. Виділено основні психологічні аспекти відношення до кооперативів у виробничому процесі та в розвитку сільських територій в цілому.

The estimation of position and production cooperatives in agriculture Kharkov region. Reviewed by specific psychological readiness for cooperation at different levels of participants at different levels of agricultural production. The basic psychological aspects related to cooperatives in the production process and in the activities of rural areas in general.

Постановка проблеми. Трансформація майнових відносин в сільському господарстві України призвела до потреби в корінних змінах організаційно-виробничих форм господарської діяльності. Формування кооперативних виробничих об'єднань в сучасних умовах вимагає приділення значної уваги як організаційно-правовому аспекту, так економічній стороні їх діяльності. На даний момент виробнича та позавиробнича кооперація в аграрному секторі не набула достатнього розвитку. Але варто розглядати її на перспективу, так як її функціонування, в умовах кризи агарного ринку, що існує на Україні, дозволяє створити найбільш тісний зв'язок власників на виробництві, подолати кризові процеси в підприємствах. Внаслідок цього дослідження розвитку та визначення напрямків удосконалення сільськогосподарської виробничої кооперації є надзвичайно актуальним в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функціонування виробничих структур аграрного сектору АПК, в тому числі й виробничих кооперативів, вивчає значна кількість вчених-економістів, серед яких: В.Г. Андрійчук, В.І. Бойко, Р.А. Іванух, С.І. Кованов, М.І Кисіль, В.В. Куліков, П.М. Макаренко, В.І. Месель-Веселяк, О.Б. Наумов, О.М. Онищенко, М.М. Пантелейчук, І.Я. Петренко, І.В. Попович, І.Н. Примишев, П.Т. Саблук, Зіновчук В. В, О.Ф. Савченко, В.А. Свободин, Г.С. Тарасенко, М.І. Хорунжий, І.І. Червен, П.І Чужинов, О.М. Шпичак, та ін. Більшість з них значну увагу приділяє організаційно-правовому аспекту діяльності виробничих кооперативів в аграрному секторі, тоді як економічна сторона їх діяльності висвітлена ще не достатньо [1-4].

Постановка завдання. Метою статті є оцінка місця і ролі кооперативів в агарному виробництві. Також ми оцінюємо ступінь готовності до кооперації різних виробників аграрної продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення агарного сектору економіки України в сучасних умовах – це складний і неоднозначний процес, що має значну національну специфіку. Агропромисловий комплекс України нині переживає не найкращі часи. Як і багато інших галузей, він знаходиться у глибокій транснаціональній кризі. Реформи в аграрному сек-

торі України просуваються повільно. Одна із причин – неспроможність уряду виробити і втілити дієву стратегію реформ, спрямовану на забезпечення тривалої ефективності галузі та підвищення її конкурентоспроможності. Цю неспроможність зумовлюють кілька чинників, зокрема такі: неспроможність виробляти й аналізувати політику; брак зкоординованості у виробленні та провадженні політики; невідповідність адміністративних структур; опір сторін, зацікавлених у гальмуванні реформ; вплив консервативних сил.

В процесі ринкових перетворень все більшої значимості набуває питання організаційно-правої форми ефективного сільськогосподарського підприємства. Сучасні тенденції щодо створення різнопланових за масштабами та формами власності підприємств, визначаються загальною орієнтацією на колективні сільськогосподарські підприємства, як переважаючу господарську форму організації виробництва в сільському господарстві. Варто відмітити що сучасний процес формування аграрних відносин в Україна тісно пов'язаний з аграрною реформою і йде вже 21-й рік. Загальною стратегією, що декларується державним урядом щодо аграрних реформ, є орієнтація на формування виробничих процесів в контексті загальної глобалізації світової економіки.

В даний момент структура організації та управління господарською діяльністю в аграрному секторі України не є ефективною і вимагає змін в відповідності з принципами приватної власності на землю, з однієї сторони і збереження національних традицій та розвитку сільських територій – з іншої. Сучасна система управління агропромисловим виробництвом в нашій державі зорієнтована на галузевий принцип, що склався ще за часів функціонування адміністративно-планової економіки. За такого типу організації агропромислового виробництва поза увагою залишається комплексний розвиток сільських територій як складної, багаторівневої структури. Природним є те, що економічною базою для забезпечення всіх процесів функціонування сільських територій є агропромислове виробництво. Тому питання організації виробничого процесу є базовим для створення ефективного механізму розвитку села.

Якщо оцінювати діяльність сільськогосподарських підприємств в Харківській області, відмітимо, що на 1.01.2011 р. функціонувало 1944 підприємства, в тому числі 1199 – фермерські господарства – 67,7% від загальної кількості, а 745 організаційних одиниць – 38,32% – інші сільськогосподарські підприємства. Питома частка колективних сільськогосподарських підприємств 36,9%, а недержавні сільськогосподарські підприємства складають лише 1,4%.

Альтернативою крупному товарному виробництву може стати формування сільськогосподарських кооперативів в умовах реформаційного процесу та розвитку ринкового механізму господарських відносин в сільському господарстві України, що є досить складним процесом. При цьому кооперування має носити територіальний характер і вирішувати не лише проблеми виробництва в сільському господарстві, але й проблеми загального розвитку сільських територій. На даний момент кооперація в сільському господарстві має значні проблеми організаційно-економічної діяльності. В загальній кількості сільськогосподарських підприємств Харківської області на 1.01.2011 р. сільськогосподарські виробничі кооперативі складають лише 3,36%. Характер-

ним є скорочення їх питомої частки, так як в 2005р. даний показник складав 6,73%. Розглядаючи сільськогосподарські виробничі кооперативи з позиції використання ними земель, відмітимо, що не зважаючи на те, що вони мають дещо більший усереднений показник забезпеченості земельними ресурсами в порівнянні з іншими типами сільськогосподарських підприємств – на 8,3%, діапазон земельної площі в розпорядженні даного типу господарств досить значний. Відмітимо, що 25% сільськогосподарських виробничих кооперативів мають площі до 0,5 тис. га, ще 25% - обробляють землі в масштабах від 3 до 4 тис. га, що вказує на відсутність чіткої орієнтації даного типу сільськогосподарських підприємств на визначені масштаби виробництва. Крупних – понад 4 тис. га земель в обробітку – на даний момент функціонує лише одне господарство на область – СВК «Восток» Ізюмського району, в його використанні на 1.01.2011 р. знаходиться 8,1 тис. га. земель сільськогосподарського призначення. Характерним є те, що за останні роки дане господарство втратило 2,2 тис. га земельних угідь, так як в період 2007-2009 рр. в його розпорядженні було 10,3 тис. га., що говорить про підтвердження загальної тенденції щодо зниження довіри землевласників щодо ефективності функціонування даного типу підприємств.

Кількісне зменшення сільськогосподарських виробничих кооперативів і зниження їх ролі в аграрному виробництві області пов'язане не лише з загальним кризовим станом сільського господарства області, але й з проблемою психологічної неготовності власників сільськогосподарських активів до кооперативної праці. Адже з однієї сторони, це вимагає повної довіри до всіх учасників об'єднання один до одного, з другої – додаткових капіталовкладень, а з третьої – додаткових витрат праці на участь в роботі кооперативу. На даний момент діяльність сільськогосподарських виробничих кооперативів принципово не відрізняється від діяльності будь – якого сільськогосподарського підприємства колективної організаційної форми.

Світовий досвід формування сільських територій свідчить про те, що на основі кооперації, в умовах ринкової економіки, сільські території набувають сталості в розвитку. Для формування багаторівневої кооперації в селах України можливо використовувати досвід розвинених країн, але з врахуванням національної специфіки. В першу чергу, варто оцінити рівень відповідності ідеї кооперації специфіці національного менталітету. Нами, на основі анкетування, проведена соціометрична оцінка суспільного ставлення щодо можливостей формування та функціонування виробничих кооперативів. Розроблена автором анкета мала за мету не лише виявити відношення до виробничих кооперативів та перспективи їх розвитку в цілому, але й ставлення до такого явища як кооперація серед різних виробників сільськогосподарської продукції та жителів сільських територій. В процесі проводилась оцінка 100 домогосподарств жителів сільської місцевості та 15 фермерських господарств та 9 господарських товариств що працюють в сільському господарстві Куп'янського району. Таким чином, охоплено різні рівні виробників, кожен з яких має свою специфічну позицію щодо виробничих відносин та функціонування сільських територій в цілому. При проведенні опитування респонде-

нтам було надано інформацію про сільськогосподарські виробничі кооперативи та анкети для визначення їх ставлення до виробничих кооперативів та кооперації в сільській місцевості в цілому. За результатами нашого соціометричного дослідження, проведеного в Куп'янському районі Харківської області в 2011 р, можемо відмітити, на основі даних табл. 1, що більшість опитуваних навіть не задумувалось про особисте входження до кооперативу (92 особи з 124 опитаних). При цьому в випадку, коли на території села чи неподалік функціонує кооператив до кооперативного руху більш схвально віднеслось більше опитуваних, чим за умови відсутності такого типу організації виробництва та поза виробничих відносин.

Таблиця 1

Основні результати соціометричного дослідження, проведеного в Куп'янському районі Харківської області, щодо відношення сільських жителів та керівників сільськогосподарських підприємств до формування виробничих кооперативів, 2011 р.

Респонденти	Число опитаних, осіб	Готовність до кооперації		Основною перепоною до створення кооперативів вважають			Основною перевагою кооперативів вважають			Державне втручання в кооперативи	
		Не готові	Згодні на кооперування	Не довіра до можливих партнерів	Відсутність організаційного лідера	Відсутність кошт для кооперування	Більша ефективність виробництва	Отримання додаткових можливостей розвитку	Отримання додаткових прибутків	Не потрібне	Потрібне
Жителі сільської місцевості, що мають підсобне господарство	100	94	6	78	11	15	67	14	19	46	54
Керівники фермерських господарств	15	6	9	6	4	5	10	3	2	12	3
Керівники сільськогосподарських підприємств	9	2	7	7	1	1	4	4	1	5	4
Разом	124	102	22	98	16	21	81	21	22	63	61

Джерело: результати дослідження автора

За результатами проведеного анкетування ми можемо зробити наступні висновки щодо ставлення сільського населення області та керівників (власників) сільськогосподарських підприємств до формування сільськогосподарських виробничих кооперативів та процесу кооперації в сільській місцевості в цілому:

1. Більшість жителів сільської місцевості – 94% не готові до створення спільного кооперативного об'єднання, і проблемою є не скільки відсутність матеріальних ресурсів для організації виробничого кооперативу, скільки відсутність – в 78% випадків – довіри до можливих партнерів. Фермери ж і кері-

вники великих господарств більш позитивно відносяться до кооперації в виробництві та поза ним (готових до кооперування фермерів 60%, а керівників – 78%), але теж мають високий ступінь недовіри до можливих партнерів. Всього 82, 3% респондентів до кооперації в будь-якій формі не готові.

2. В 79% випадків основною перепоною до створення виробничої і поза виробничої кооперації є недовіра окремих виробників одне до одного, при цьому дана причина є головною для всіх типів респондентів.

3. Найбільше переваг в кооперації для підвищення ефективності виробництва бачать дрібні товаровиробники – 67% та фермери – 66,6%, тоді як керівники крупних господарств лише в 44% випадків розглядають кооператив як спосіб забезпечення зростання ефективності;

4. Щодо державного втручання в формування кооперативів – думки розділились майже порівну – за – 51%, проти – 49%, але при цьому дрібні виробники більш схильні до зовнішнього регулювання ніж великі.

За результатами проведеного дослідження, відповідно до оцінки розробленої концепції, відмітимо, що виробничі та поза виробничі кооперативи є досить цікавим для товаровиробників варіантом розвитку, але, на даний момент довіри не викликають.

Висновки. Враховуючи світовий досвід, для розвитку сільських територій в цілому та аграрного виробництва різних організаційно-правових форм в Україні на перспективу варто переорієнтовувати організацію виробництва на територіально-самоврядну (кластерну) систему на основі кооперації. В процесі кластерної кооперативної самоорганізації відбувається розвиток горизонтальної виробничої інтеграції (як будо описано нами вище), та формуються сприятливі умови для вертикального інтегрування всіх організаційно-економічних структур села, що забезпечує можливість досягти сталого розвитку сільських територій, на основі принципу економічної самодостатності. Важливим фактором кластерної кооперативної організації виробництва і розвитку на сільських територіях є можливість взаємодії підприємств різного масштабу виробництва та спеціалізації, у т.ч. й агропромислових, а також організацій не виробничого напрямку в сільських територіях. Однак, на основі проведеного дослідження, відмітимо, що на даний момент більшість селян не готові брати на себе відповідальність за кооперативну фору взаємодії на рівні виробництва та загального розвитку сільських територій. Ми вважаємо, що поки не буде свідомого розуміння кожного жителя сільських територій важливості кооперування для забезпечення стабільності на селі, створення кооперативів на основі програм зверху не буде ефективним.

Список використаних джерел:

1. Зіновчук В. В. Місце і роль кооперативів в агробізнесі країн Європейського Союзу/ В. В. Зіновчук // Економіка АПК. – 2000. – №2. – С. 80-86.

2. Кисіль М.І., Ролінський О.В. Ефективність інвестицій сільськогосподарських виробничих кооперативів/ М.І. Кисіль, О.В. Ролінський/. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006.-233 с.

3. Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861 – 1929 рр.)/В. І. Марочко /. – К., 1995. – 224 с.

4. http://www.minagro.kiev.ua/page/?10099

Рецензент: д.е.н., доцент Шиян Д.В.